

Jazyková a etnická příslušnost nabyla v době rozpadu světa malých struktur na významu. Rakouské mocnářství, podobně jako další evropské země, ji od roku 1880 zahrnuje mezi statisticky zjišťované skutečnosti. Význam takového způsobu identifikace nepolevil ani v meziválečném období, spíše ještě zesílil. Dvoudílná kniha pětice autorů na základě analýzy sčítacích předpisů, sčítací praxe a aktivit politiků i nacionálních agitátorů koriguje poměrně vžitou představu o „neprůstřelně“ objektivní prvorepublikové statistice národnosti a naopak účelové, a proto jednoznačně nespravedlivé předlitavské statistice obcovací řeči. Rozebírá typické konfliktní situace (na centrální, regionální i lokální úrovni), které vznikaly během sčítání lidu a při interpretaci jeho výsledků. Sčítací akt je představen mj. jako akt „státního inženýrství“: volba kritéria (obcovací řeč nebo národnost) a jeho bližší definice i sčítací praxe se odvíjejí od státního zájmu, tj. kýžených výsledků statistického šetření.

Druhý díl se nejprve zaměřuje na oba prvorepublikové cenzy (1921 a 1930) a následně se zabývá specifickými problémy spjatými s národnostní statistikou v celém období 1880–1930 (národnostní identifikací Židů, soukromými sčítáními obyvatelstva, nátlakovou a agitační činností „obraných“ jednot a podnikatelstva při sčítáních obcovací řeči/národnosti).

Mgr. Petr Kadlec, Ph.D., působí v Centru pro hospodářské a sociální dějiny Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se sociálním dějinám českých zemí 19. a první poloviny 20. století, především v souvislosti s dějinami vzdělanosti, židovské populace a česko-německými vztahy.

Doc. PhDr. Pavel Kladiwa, Ph.D., působí na katedře historie Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se sociálním dějinám českých zemí „dlouhého“ 19. století, zejména v souvislosti s národnostními vztahy, kolektivní pamětí a identitotvornými procesy.

Prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc., přednášel na Ústavu historie a muzeologie Slezské univerzity v Opavě a poté na Historickém ústavu Opolské univerzity. Zabývá se politickými a národnostními poměry ve střední Evropě a dějinami Slezska (1740–1938).

Doc. PhDr. Andrea Pokludová, Ph.D., přednáší na katedře dějin umění a kulturního dědictví Ostravské univerzity v Ostravě. Věnuje se kulturním a urbánním dějinám českých zemí „dlouhého“ 19. století. Zkoumá roli a funkci sociální skupiny inteligence v multietnické společnosti.

Doc. PhDr. Petr Popelka, Ph.D., je vedoucím katedry historie Ostravské univerzity v Ostravě. Zaměřuje se na problematiku hospodářského a sociálního vývoje českých zemí v 18.–20. století, zvláště pak na dějiny podnikatelstva a podnikání, otázky vývoje dopravy ve střední Evropě v 18. a 19. století a na historickou geografii.

5 Sčítání lidu v českých zemích v období první republiky	8
5.1 Příprava cenzů: diskuse, předpisy, formuláře, sčítací orgány	8
5.1.1 Od vzniku ČSR do prozatímního sčítání lidu na Slovensku	8
5.1.2 Prolog k celostátním cenzům: prozatímní sčítání lidu na Slovensku v roce 1919	12
5.1.3 Od slovenského cenzu 1919 k celostátnímu cenzu 1921	16
5.1.4 Reflexe cenzu 1921 a cenzus 1930	24
5.1.5 Zhodnocení předpisů pro meziválečná sčítání lidu	33
5.2 Hlavní problematické body v předvečer sčítacích prací	37
5.2.1 Typ a jazyk sčítacích formulářů	37
5.2.2 Kontrola pohybu obyvatel	49
5.2.3 Kdo z koho? Státní správa kontra nacionalisté	53
5.2.4 Sčítací orgány: výběr, jmenování a skladba, aneb teorie versus praxe	65
5.3 Průběh celostátních sčítání lidu v letech 1921 a 1930	82
5.3.1 Výsledky tzv. zvláštního pozorování	82
5.3.2 Národnost na Těšínsku v československých sčítáních 1921 a 1930	95
5.3.3 Národnostní klasifikace na meziválečném Hlučínsku	115
5.3.4 Nepokoje na Královédvorskú – sčítání lidu 1921 v Kocléřově a Dolních Vlčkovících	124
5.3.5 Individuální případy sporné národnosti a konfliktní situace jednotlivců	129
5.3.6 Interpelace Lodgmana a spol. 1921	139
5.3.7 Vystoupení německých vládních stran proti cenzu 1930	144
5.3.8 Dvě velké kauzy ze sčítání v roce 1930: Brno a Těšínsko	151
5.3.9 Maďari a sčítání lidu na Slovensku v roce 1930	159
5.4 Dobová reflexe sčítání lidu	168
5.4.1 Reflexe průběhu sčítání v novinách	168
5.4.2 Reflexe výsledků sčítání ve vědeckých a publicistických studiích	179
6 Národnostní identifikace Židů při sčítáních lidu v letech 1880–1930	189
6.1 Židé a sčítání lidu před rokem 1918	191
6.2 Cenzy v meziválečném Československu a Židé	194

6.2.1	Postoj Čechů, Slováků, Němců, Maďarů a Židů k tzv. židovské otázce při celostátních cenzech	199
6.2.2	Výsledek, realita a následky cenzů 1921 a 1930 z hlediska židovského společenství	201
6.3	Shrnutí	204
7	Tzv. soukromá sčítání obyvatelstva v českých zemích	207
7.1	Soukromá sčítání v českých zemích před rokem 1918	207
7.2	Soukromá sčítání v meziválečném Československu	214
7.2.1	Soukromá sčítání před prvním oficiálním cenzem v roce 1921	215
7.2.2	Soukromé sčítací akce a oficiální sčítání lidu v roce 1921	216
7.2.3	Soukromá sčítání a oficiální census v roce 1930	223
8	„Obranné“ spolky – nedílní aktéři sčítání lidu 1890–1930	227
8.1	Předlitavská sčítání lidu	232
8.2	Sčítání lidu 1921 a 1930	240
8.3	Národní rada česká/československá a sčítání lidu	247
9	Podnikatel jako národní agitátor. Hermann Brass a jeho aktivity při sčítání lidu na Zábřežsku v letech 1900–1930	257
9.1	Podnikatelská rodina Brassů a Zábřeh	257
9.2	Hermann Brass a sčítání lidu 1900 a 1910	259
9.3	Hermann Brass a sčítání lidu 1921 a 1930	266
9.4	Závěr	270
10	Vědecká reflexe změn ve výsledcích sčítání lidu 1880–1930	272
10.1	Celozemské výsledky sčítání obcovací řeči/národnosti 1910 a 1921	272
10.2	Významnější posuny ve výsledcích sčítání obcovací řeči 1880–1910 ve vybraných soudních okresech, statutárních městech a obcích	275
10.3	Významnější posuny ve statistice obcovací řeči/národnosti 1910 a 1921 na úrovni okresů a obcí	277
10.4	Rekapitulace	280
	Závěr	282
	Příloha 1: Přehled dotazů, interpelací a návrhů v Národním shromáždění republiky Československé týkajících se národnostních otázek spojených se sčítáními lidu	288

Příloha 2: Jazyková (národnostní) mapa Československé republiky podle výsledků sčítání lidu 1921	300
Příloha 3: Tabulky	303
Poznámky	322
Soupis použitých pramenů a literatury	391
Jmenný rejstřík	419
Místní rejstřík	424
Seznam zkratk	431
Summary	432